

5. Sustainable business (2013). Materials of the program [Sustainable Growth Management: investment into intangible assets], [Online], available at: <http://csrjournal.com/5500-sustainable-growth-management-investment-into-intangible-assets.html>.
6. GVardiya (2013), Reytynh sotsial'no vidpovidal'nykh kompaniy Ukrayiny [Social responsibility companies], [Online]: available at: http://kontrakty.ua/doc/rating_CSR_2013.pdf.
7. Doslidzhennya tsentru «Rozvytku KSV» [Centre of the CSR Development Research], (2016). [Online]: <http://press.unian.net/pressnews/1262036-krupneyshie-ukrainskie-kompanii-znachitelno-uluchshili-pokazatel-raskryitiya-informatsii-o-korporativnoy-sotsialnoy-otvetstvennosti-ekspertyi.html>.
8. Zvit OON pro stan volonterstva u sviti [UN report about volunteering in the world], (2011). [Online]: available at: http://www.volunteer.kiev.ua/_pages/236_zvt_pro_stan_volonterstva_u_svt_2011.
9. Kolot, A.M. (2015), Social'navidpovidal'nist': navch. posib. [Social responsibility: study guide], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

УДК 331.55

Шегда А.А.,

аспірант,

Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В.Птухи НАН України,
andrewrik@ukr.net

Шегда А.А.,

аспірант,

Інститута демографии и социальных исследований
имени М.В.Птухи НАН Украины

Shегда А.А.

Postgraduate student,

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

РОЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

THE ROLE OF THE PROFESSIONAL MOBILITY OF WORKERS IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT

У статті досліджено сутність поняття «професійна мобільність». Системно розкрито зміст процесів професійної мобільності на ринку праці. Проаналізовано вплив професійної мобільності працівників на забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

В статье исследована сущность понятия «профессиональная мобильность». Системно раскрыто содержание процессов профессиональной мобильности на рынке труда. Проанализировано влияние профессиональной мобильности работников на обеспечение инновационного развития национальной экономики.

Topical issue of research is processes of professional mobility, identifying the causes, characteristics and extent of movement of workers in the labor market. The main of article is definition of professional mobility and its role in the innovative development of national economy. The essence of professional mobility has been defined in the article. The article advocates clarification of the meaning in two aspects: such as internal characteristic of workers and as trends on the labor market. Important influences of professional mobility to providing innovative character of development the national economy have been proved. The types of occupational mobility on the market of labor have been systematized. The influence of the workers professional mobility on the national economy' innovation developments have been analyzed. The important role of professional mobility of workers is growing under conditions of becoming of knowledge economy. In article have been proved that the employment structure and dynamics of changes in the labor market as an important factors for innovation development of economy. The aspects of future research are the general characteristics and trends of the phenomenon of professional mobility, the influence of mobility processes to generation and transfer knowledge, accelerate innovations and provide innovative development of the national economy.

Ключові слова. Професійна мобільність, ринок праці, інноваційний розвиток національної економіки.

Ключевые слова. Профессиональная мобильность, рынок труда, инновационное развитие национальной экономики.

Key words. Professional mobility, Labor market, Innovation Development National Economy.

Вступ. Забезпечення інноваційного розвитку для економік країн та їх суб'єктів потребує нової якості всіх факторів в умовах становлення економіки знань. Поява все нових знань і необхідність їх освоєння потребують формування людських ресурсів, здатних пристосовуватися до стрімких змін, продукувати нові знання та постійно вчитися.

Сучасний ринок праці потребує мобільної та конкурентоспроможної робочої сили. В сучасних же умовах, коли відбувається становлення знаннєвої економіки, до молодого покоління фахівців висуваються дуже високі вимоги як щодо рівня їх професійної підготовки, так і щодо особистісних характеристик: здатності до навчання, креативності, інноваційності тощо. Однією з ключових характеристик сучасного працівника є здатність і готовність до змін, до постійного навчання протягом життя. Саме тому, професійна мобільність працівників стає актуальною в дослідженнях закономірностей і тенденцій розвитку сучасного ринку праці.

Стан розробки. Проблема професійної мобільності є важливим напрямом наукових досліджень не тільки економічної, а й інших наук. Це пояснюється складністю поняття професійної мобільності, яка відбувається під впливом численних чинників різного роду: психологічних, соціальних, політичних, економічних, демографічних та ін.

Поняття мобільності вперше було визначено і ґрунтовно осмислено відомим ученим П.Сорокіним [1] і надалі отримало значний розвиток у межах соціологічного напрямку науки (Р.Бендікс, П.Блау, Е.Дюркгейм [2], Н.Коваліско [3], С.Кугель, С. Ліпсет [4], Р.Ривкіна, Т.Заславська [5]). У межах соціології проблема професійної мобільності є цікавою з точки зору дослідження процесів і механізмів зрушень у соціальній структурі суспільства, в межах психології — з

точки зору формування рис і схильностей до переміщень педагогіки — у контексті формування відповідних характеристик.

В економічному сенсі дослідження процесів професійної мобільності представляє інтерес з точки зору виявлення причин, особливостей і масштабів переміщень працівників на ринку праці. Ці аспекти досліджувались у працях С.Нужної [6], В.В.Онисько, І.Л.Петрової [7], Л.Л.Сушенцевої [8], Н.А.Сургунд та інших. Феномен професійної мобільності представляє інтерес як у загальнонауковому контексті — з'ясування сутнісних особливостей феномену професійної мобільності, так і в конкретному — з'ясуванні ролі процесів мобільності у забезпеченні інноваційного характеру розвитку національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті виступає з'ясування значення та особливостей прояву професійної мобільності у забезпеченні інноваційного характеру розвитку національної економіки.

Результати дослідження. У виданні ОЕСР «Інноваційний імператив» 2015 року зазначається, що до 50 % приросту ВВП може бути забезпечено за рахунок інновацій. Серед ключових п'яти сфер дій у напрямі інноваційного розвитку заявлено такі: стратегії ефективних навичок; міцне, відкрите і конкурентне бізнес-середовище; стабільні публічні інвестиції в ефективну систему створення і поширення знань; розширення доступу і участі у цифровій економіці та міцне державне управління [9]. Названі ключові елементи підтверджують значення та необхідність забезпечення нової якості людських ресурсів увсій сукупності їх характеристик, у складі яких важливе значення надається в сучасних умовах професійній мобільності.

Розуміння сутності професійної мобільності може мати різні значення виходячи з того, що досліджується: процес або явище. Як процес, мобільність знаходить прояв у тенденціях змін структури професійної зайнятості, змін зайнятості в окремих галузях та сферах виробничої діяльності. Під впливом неупинного і стрімкого науково-технічного прогресу змінюється не тільки класичне співвідношення між промисловістю, сільським господарством і сферою послуг, яке, як відомо, характеризується зростанням частки останньої. Виокремлюється і зростає частка високотехнологічних, креативних, екологічних галузей. Зрозуміло, що ці процеси зумовлюють і зміни у вимогах до сучасних людських ресурсів на ринку праці, викликають зміни в структурі зайнятості.

Професійна мобільність є об'єктивним процесом, властивим всій історії суспільного виробництва. Професійна мобільність являє собою зміни виду чи місця діяльності людини протягом життя. Ці зміни можуть бути різнопланові залежно від критеріїв їх виділення. Залежно від різних критеріїв професійна мобільність може бути: вертикальна і горизонтальна; висхідна (пов'язана із зростанням положення працівника в соціальній структурі суспільства) та низхідна мобільність (полягає у зниженні соціального статусу); мати об'єктивний та суб'єктивний характер; індивідуальна та колективна; потенційна і фактична; відбуватися у короткостроковому періоді (протягом одного року), середньостроковому (протягом 1—3 років) та довгостроковому (протягом 5 і більше років); вимушена і примусова; тимчасова (на певний термін часу), постійна (з метою забезпечення постійної професійної зайнятості і розвитку), суміжна (основна зайнятість може супроводжуватися додатковою діяльністю) та маятникова (періодичний характер здійснення певної професійної діяльності); може здійсню-

ватися за основним місцем трудової діяльності (за наймом) або шляхом самостійної підприємницької чи віртуальної діяльності.

Тенденції і масштаби професійної мобільності працівників значною мірою визначаються загальними трендами розвитку національної економіки. Водночас, обсяги та темпи професійної мобільності у свою чергу впливають на характер і динаміку економічного розвитку в країні. Причому для забезпечення інноваційного характеру розвитку економіки визначальними є обидва аспекти професійної мобільності. Динаміка і напрями структурних зрушень на ринку праці свідчать про характер інноваційних процесів і циклічного розвитку економіки. З іншого боку, масштабність інноваційних процесів в економіці значною мірою залежить від якостей самих працівників, від їх здатності вчитися протягом життя, змінюватися та змінювати місце і вид діяльності.

Уявляється, що в контексті дослідження чинників забезпечення інноваційного розвитку саме цей аспект професійної мобільності працівників є визначальним — а саме розуміння професійної мобільності як явища, що характеризує якості сучасного працівника, його здатність і готовність змінюватися (професійно, функціонально, територіально та ін.). Отже, професійна мобільність уособлює здатність і можливість людини до змін у професійній діяльності.

Здатність і можливість людини протягом життя навчатися і змінювати вид діяльності, зумовлюється рядом причин, зовнішніх і внутрішніх. Зовнішні причини визначаються змінами у середовищі його життєдіяльності, які мають об'єктивний характер і зумовлені процесами соціально-економічного, політичного, інноваційного розвитку. Під впливом останнього відбуваються постійні зміни в структурі економіки, з'являються нові і відмирають старі галузі, наповнюється новим змістом процес праці у всіх сферах діяльності. Причому в наш час ці процеси надзвичайно прискорюються і викликають постійні зміни на ринку праці, що, відповідно, потребує змін і у професійно-кваліфікаційній структурі зайнятого населення.

Під впливом стрімкого поширення новітніх технологій відбуваються кардинальні зміни у змісті трудового процесу. Здійснення процесу праці із застосуванням сучасної техніки і передових технологій потребує інших якостей працівників. Вони повинні володіти не тільки спеціалізованими знаннями, а й бути здатними до постійного навчання, оволодіння новими методиками, технологіями, навичками. Причому — готовими до навчання не тільки в межах своєї спеціальності, а взагалі — отримувати нові спеціальності.

Якісна характеристика властивостей працівників може бути структурована таким чином:

- рівень і зміст професійних знань, навичок, умінь. Ці характеристики формуються в системі формальної професійної освіти;
- фізичні характеристики (стать, вік, сімейний стан, місце проживання);
- особистісні та комунікативні характеристики (здібності та мотиви до праці, цілеспрямованість і активність, працездатність, культурний рівень). У їх складі особливо слід виділити важливість таких якостей, як здатність і готовність до постійного навчання (освоєння нових видів професійної діяльності, зміни місця проживання, оволодіння новими іноземними мовами та новими навичками (наприклад, водіння автомобілів, володіння певними техніками комп'ютерних користувачів тощо)).

Прискорення науково-технічного прогресу веде до швидкого старіння раніше набутих знань і навичок, зумовлює появу нових професій і спеціальностей, вимагає суттєвого підвищення рівня кваліфікації. Внаслідок цих процесів неминуче відбуваються переміщення працівників до інших професійних груп.

Сучасні темпи прогресу науки і техніки змушують працівника за період трудової діяльності кожні 3—4 роки проходити підвищення кваліфікації та перепідготовку, а іноді — і здобувати зовсім нові спеціальності. В результаті інноваційних зрушень у сучасному виробництві відбувається перерозподіл робочої сили із низькопродуктивних у високопродуктивні галузі: із сільського господарства в обробну промисловість, з галузей з невисоким ступенем обробки — в галузі з високим ступенем обробки та використанням високих технологій.

Отже, стрімкі зміни в сучасному світі викликають і необхідність готовності всіх факторів економічної діяльності до цих змін. Тим самим готовність до змін, готовність постійно вчитися і розвиватися, готовність змінювати свою професію, функції, місце проживання тощо стає неодмінною властивістю сучасного працівника. Професійна мобільність таким чином стає механізмом збалансування як попиту і пропозиції на ринку праці, так і поточних та перспективних потреб виробництва з пропозицією робочої сили.

Динаміка та успішність процесів мобільності значною мірою визначаються особистісними характеристиками працівника, закладеними системою освіти. Саме освіта та виховання є вирішальними факторами формування внутрішніх механізмів людини до розвитку. Здатність до професійної мобільності тісно пов'язана з якістю робочої сили, що проявляється в процесі праці і включає: кваліфікацію та особисті якості працівників — стан здоров'я, здатність адаптуватися, гнучкість, мобільність, мотивованість, інноваційність, професійну придатність, здатність та схильність до постійного навчання, адекватне сприйняття та мобільне реагування на нові фактори, самостійність та оперативність у прийнятті рішень, готовність швидко адаптуватися до нових умов праці тощо. Всі ці якості закладаються як вихованням (в сім'ї та формальній освіті) і технологіями загального і професійного навчання в системі освіти.

Таким чином, система освіти виступає важливим чинником професійної мобільності, розширюючи можливості працівника до здійснення різноманітної трудової діяльності. Підвищення рівня освіти неминуче збільшує діапазон можливостей зайнятості. Кожний випускник вищого навчального закладу отримує певний рівень комплексного мислення, що дозволяє йому працювати не тільки за фахом, а й в інших сферах на рівні своєї кваліфікації. Залишаються реальними для нього також і широкі можливості працевлаштування нижче отриманої кваліфікації.

Підтвердженням наведеного виступають дані щодо зайнятості окремих груп працівників. У 2000 році чисельність безробітних з базовою і повною вищою освітою (325,2 тис.) була майже втричі меншою, ніж чисельність безробітних із повною та неповною середньою освітою (942,1 тис.); у 2014 році чисельність безробітних з вищою освітою зросла до 513,7 тис., але все рівно залишається майже вдвічі меншою, ніж чисельність безробітних (950,2 тис.) із повною і неповною середньою освітою [10].

Достатньо показовими є дані щодо розподілу зайнятих у формальному та неформальному секторах економіки. Так, у неформальному секторі економіки в 2013 році зайнято всього 6,4 % усіх осіб з вищою освітою, 33,8 % усіх зайнятих з

повною середньою освітою та 61,1 % осіб з базовою середньою освітою. У 2014 році кризові явища в економіці дещо погіршили показники зайнятості, але тим не менше у неформальному секторі було зайнято 11,9 % осіб з повною і базовою вищою освітою і 72,4 % осіб з професійно-технічною, повною і базовою загальною середньою освітою.

Ці дані означають, що особи з вищою освітою зайняті, як правило, у більш статусних та організованих формах діяльності. Ця тенденція також стає наочною, якщо проаналізувати зайнятість у формальному і неформальному секторах у складі груп населення з відповідним рівнем освіти.

Таблиця 1

СТРУКТУРА ЗАЙНЯТОСТІ ЗА ТИПАМИ РОБОЧИХ МІСЦЬ І РІВНЕМ ОСВІТИ

	Формальна зайнятість	Неформальна зайнятість
Повна вища освіта	38.1	11.1
Базова вища освіта	1.2	0.8
Неповна вища освіта	22.3	14.5
Професійно-технічна освіта	23.5	33.7
Повна загальна середня освіта	13.9	34.6
Базова загальна середня освіта	1.0	5.1
Початкова загальна, немає освіти	0.0	0.2

* Економічна активність населення України 2014: Стат. збірник /Державна служба статистики України: — 207 с. // режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

З іншого боку, структура зайнятості та динаміка змін на ринку праці виступають важливими передумовами інноваційного розвитку економіки. Вони визначаються з одного боку, певною структурою та обсягами підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців за напрямками. З іншого боку, процеси професійної мобільності можуть суттєво активізуватися за допомогою програм працевлаштування вивільнених працівників, вирішення проблем зайнятості в депресивних та інших регіонах, підтримки програм перекваліфікації, стимулювання перспективних напрямів підготовки фахівців тощо. В усіх наведених випадках мобільність виступає механізмом збалансування попиту і пропозиції на ринку праці, зменшення диспропорцій і розширення можливостей зайнятості для всіх категорій працівників.

Циклічний характер розвитку економіки викликає постійні зрушення на ринку праці. Безробіття, рівень якого коливається протягом економічних циклів, змушує багатьох людей змінювати місце роботи, проживання, кваліфікацію і професію. Постійно відбуваються і демографічні процеси у складі населення, які можуть суттєво змінювати його вікову і статеву структуру, зменшуючи або збільшуючи частку найактивнішої до мобільності частки працездатного населення. Під впливом глобалізації міжнародна міграція набуває колосальних масштабів у всьому світі та, як правило, також супроводжується професійною мобільністю працівника, зміною сфери своєї діяльності.

Необхідно також відмітити і двояку роль професійної мобільності в національній економіці, адже це явище можна розглядати і як позитивне, і як негативне. У позитивному сенсі — мобільність означає прогресивні структурні зрушення в економіці та зайнятості. Сучасний етап суспільного розвитку характеризується процесами становлення якісно нового типу економічного устрою. Під впливом всеохоплюючого поширення новітніх технологій, у тому чис-

лі інформаційно-комунікативних технологій, корінним чином змінюються структура та механізми економічної діяльності. Поширення новітніх технологій змінює секторальну структуру економіки, збільшуючи питому вагу високотехнологічних галузей і, відповідно, зменшуючи частку галузей з невисоким ступенем обробки. Кардинальні зміни відбуваються у самому виробничому процесі, який характеризується все більшою часткою інтелектуальних функцій.

У той же час, негативні прояви професійної мобільності можуть спостерігатися в результаті невиправданих структурних зрушень (тривала орієнтація на низько технологічні добувні і сировинні галузі, відмова від обробних галузей на користь сировинним тощо) та несприятливих циклічних коливань. Останні можуть спричиняти такі явища на ринку праці, як масове безробіття і вивільнення висококваліфікованих працівників, зайнятість не за фахом і на рівні нижчому, ніж отримана кваліфікація. Безумовно, будь-яка зайнятість є кращою ніж безробіття, але тим не менше, суспільство несе втрати у тому разі, якщо кваліфіковані фахівці працюють не відповідно своєму фаху і рівню.

Висновки. Забезпечення інноваційного характеру розвитку національної економіки — складний і багатовимірний процес, що може бути забезпечений цілим комплексом факторів і передумов. Одним із ключових факторів виступає якість людських ресурсів, склад якої характеризується особистісними, професійними та комунікативними рисами. Серед них одними із найважливіших виступають такі характеристики сучасних працівників, як здатність і готовність до змін, до постійного навчання, до розвитку і самовдосконалення. Наявність такого потенціалу людських ресурсів є важливою передумовою швидких змін і трансформацій на ринку праці і в економіці в цілому у напрямі прогресивних загальносвітових зрушень.

Література

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Методы социологии / Эмиль Дюркгейм; пер. с фр. — М. : Канон, 1996. — 432 с.
2. Економічна активність населення України 2014: Стат. збірник / Державна служба статистики України: — 207 с. // Електронний ресурс. — режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Заславская Т.И. Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования / Татьяна Ивановна Заславская. — Новосибирск: Наука, 1974. — 256 с.
4. Коваліско Н.В., А.Г. Хоронжий. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці// Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.sociology-lnu.org.ua/resursy/Kovalisko,%20Khoronzyj.pdf>
5. Нужнова С. В. Сущность и структура понятия профессиональной мобильности в современном обществе // Електронний ресурс. — режим доступу: <http://www.rusnauka.com/Pedagog/185.html>
6. Петрова І.Л. Роль компетенцій у збалансуванні ринку праці та ринку освітніх послуг.— К.: Таксон, 2007.
7. Lipset S. Social Mobility in Industrial Society/ Seymour Lipset and Reinhard Bendix.— Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1959. — 312 p.
8. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.
9. Сушенцева Л.Л. Социолого-философский подход к исследованию профессиональной мобильности // Електронний ресурс. — Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/1307/1/stattia_sanktpeterburg_rash_2013_sushenceva.pdf
10. The OECD Innovation Strategy — 2015 revision // Електронний ресурс. — режим доступу: <http://www.oecd.org/innovation/innovation-imperative.htm>

References

1. Dyurkheym Э. (1996), O razdelenyy obshchestvennoho truda. Metodi sotsyolohyy [About the division of social labor. Methods of sociology] Moscow, Russia.
2. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2016), “Ekonomichna aktivnist’ naselennya Ukrayiny 2014”, available at: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Zaslavskaya T.Y. (1974), Trudovaya mobyl’nost’ kak predmet ekonomiko-sotsyolohicheskoho yssledovaniya [Labour mobility ‘as the subject of economic and sociological research], Novosybyrsk, Russia.
4. Kovalisko N.V., A.H. Khoronzhyy. Trudova mobil’nist’ v umovakh rehional’noho rynku pratsi [Labour mobility in terms of regional labor market], available at: <http://www.sociology-lnu.org.ua/resursy/Kovalisko,%20Khoronzyj.pdf>
5. Nuzhnova S. V. Sushchnost’ y struktura ponyatyia professyonal’noy mobyl’nosti v sovremennom obshchestve [The nature and structure of professional mobility concepts in modern society], available at: <http://www.rusnauka.com/Pedagog/185.html>
6. Petrova I.L. (2007), Rol’ kompetentsiy u zbalansuvanni rynku pratsi ta rynku osvutnykh posluh [The role of competencies in balancing the labor market and the education market], Kiev, Ukraine.
7. Sorokyn P. (1992) Chelovek. Tsyvylizatsyya. Obshchestvo. Moscow: Polytyzdat [Human. Civilization. Society], Moscow, Russia.
8. Sushentseva L.L. Sotsyoloho-fylosofskyy pokhod k yssledovaniyu professyonal’noy mobyl’nosti [Socio-philosophical approach for Professional Studies mobility], available at: http://lib.iitta.gov.ua/1307/1/stattia_sanktpeterburg_rash_2013_sushentseva.pdf
9. Lipset S. (1959) Social Mobility in Industrial Society Los Angeles: University of California press.
10. The official site of OECD (2016), “The OECD Innovation Strategy — 2015 revision”, available at: <http://www.oecd.org/innovation/innovation-imperative.htm>.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2016 р.

УДК 658:330.322 (477+100)

Мазярко І.С.,

аспірант,
кафедра економіки підприємства,
Львівська комерційна академія
i.mazyarko@gmail.com

Мазярко И.С.,

аспирант,
кафедра экономики предприятия,
Львовская коммерческая академия

Mazyarko I.S.,

Postgraduate student,
Lviv academy of commerce

УЗГОДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ